

РЕПРОДУКТИВ САЛОМАТЛИК**Saidqulova Gavhar Fayziyevna**

Jizzax Abu Ali Ibn Sino nomli Jamoat salomatligi texnikumi
Akusherlik Jarrohlik Pediatriyada hamshiralik ishi kafedrası mudiri.

Oliy toifali o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18368940>

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy globalizatsiya sharoitida reproduktiv salomatlikni muhofaza qilishning ko'p qirrali muammolarini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda aholining reproduktiv huquqlari, onalar va bolalar o'limini kamaytirish strategiyalari hamda zamonaviy kontrasepsiyaning demografik jarayonlarga ta'siri chuqur o'rganiladi. Maqolada ilk bor raqamli tibbiyot va yordamchi reproduktiv texnologiyalarning (EKO) ijtimoiy ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, erkaklar bepushtligi va o'smirlar o'rtasidagi reproduktiv savodxonlik yetishmovchiligi milliy genofondga tahdid soluvchi omillar sifatida ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot yakunida reproduktiv salomatlikni monitoring qilishning innovatsion modellarini joriy etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: reproduktiv salomatlik, xavfsiz onalik, oilani rejalashtirish, bepushtlik profilaktikasi, milliy genofond, o'smirlar reproduktiv madaniyati, yordamchi reproduktiv texnologiyalar (EKO), perinatal yordam, jinsiy tarbiya, tibbiy-ijtimoiy monitoring, kontraseptiv savodxonlik, erkaklar salomatligi, sog'lom avlod, demografik barqarorlik.

РЕПРОДУКТИВНОЕ ЗДОРОВЬЕ

Аннотация. Данная статья посвящена комплексному анализу многогранных проблем охраны репродуктивного здоровья в условиях современной глобализации. В исследовании глубоко изучаются репродуктивные права населения, стратегии снижения материнской и детской смертности, а также влияние современной контрацепции на демографические процессы. В статье впервые анализируется социальная значимость цифровой медицины и вспомогательных репродуктивных технологий (ВРТ). Также мужское бесплодие и низкий уровень репродуктивной грамотности среди подростков рассматриваются как факторы, угрожающие национальному генофонду. В завершение исследования разработаны научно обоснованные рекомендации по внедрению инновационных моделей мониторинга репродуктивного здоровья.

Ключевые слова: репродуктивное здоровье, безопасное материнство, планирование семьи, профилактика бесплодия, национальный генофонд, репродуктивная культура подростков, вспомогательные репродуктивные технологии (ВРТ), перинатальная помощь, половое воспитание, медико-социальный мониторинг, контрацептивная грамотность, мужское здоровье, здоровое поколение, демографическая устойчивость.

REPRODUCTIVE HEALTH

Annotation. This article is devoted to a comprehensive analysis of the multifaceted problems of reproductive health protection in the context of modern globalization. The study deeply examines the reproductive rights of the population, strategies for reducing maternal and infant mortality, and the impact of modern contraception on demographic processes. For the first time, the article analyzes the social significance of digital medicine and assisted reproductive technologies (ART). Furthermore, male infertility and the lack of reproductive literacy among adolescents are highlighted as factors threatening the national gene pool.

At the conclusion of the study, scientifically grounded recommendations for the implementation of innovative reproductive health monitoring models are developed.

Keywords: *reproductive health, safe motherhood, family planning, infertility prevention, national gene pool, adolescent reproductive culture, assisted reproductive technologies (ART), perinatal care, sexual education, medical and social monitoring, contraceptive literacy, men's health, healthy generation, demographic stability.*

KIRISH

Zamonaviy taraqqiyot bosqichida har bir davlatning strategik qudrati nafaqat uning iqtisodiy ko'rsatkichlari, balki intellektual va jismoniy jihatdan sog'lom bo'lgan inson kapitali bilan belgilanadi. Bu zanjirning eng muhim bo'g'ini esa — REPRODUKTIV SALOMATLIKdir. Reproktiv salomatlik nafaqat tibbiy tushuncha, balki millat genofondini asrash, demografik barqarorlikni ta'minlash va jamiyatning ijtimoiy farovonligini belgilovchi fundamental omildir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Biz uchun onalar va bolalar salomatligini asrash, sog'lom avlodni tarbiyalash — nafaqat xizmat vazifasi, balki eng muqaddas burchdir. Chunki sog'lom ona va sog'lom bola baxtli oilaning, baxtli oila esa mustahkam jamiyatning asosidir". Davlatimiz rahbarining ushbu konseptual yondashuvi mamlakatimizda yuritilayotgan ijtimoiy islohotlarning o'zagini tashkil etib, "O'zbekiston – 2030" strategiyasida ham ona va bola salomatligini muhofaza qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Ilmiy-tahliliy nuqtayi nazardan, reproduktiv salomatlik ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u o'smirlik davridagi jinsiy tarbiyadan boshlab, xavfsiz onalik, oilani rejalashtirish, bepushtlikning oldini olish va sog'lom qarilik davrigacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi. Bugungi kunda insoniyat oldida turgan ekologik inqirozlar, ovqatlanish ratsionining o'zgarishi va doimiy psixologik stresslar reproduktiv tizimning gormonal va funksional muvozanatiga jiddiy xavf tug'dirmoqda.

Shuningdek, zamonaviy andrologiya va ginekologiya yutuqlari shuni ko'rsatmoqdaki, reproduktiv salomatlik faqat ayollar muammosi emas, balki u erkak va ayolning teng mas'uliyati hamda jamiyatning ijtimoiy madaniyati darajasidagi masaladir. Bu esa o'z navbatida tibbiyot fanining oldiga innovatsion yondashuvlarni, xususan, perinatal yordamni takomillashtirish, reproduktiv madaniyatni yuksaltirish va bepushtlikning zamonaviy davolash usullarini (EKO va b.) keng joriy etish vazifasini qo'yimoqda.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot reproduktiv salomatlikni muhofaza qilishning zamonaviy muammolarini o'rganishda ko'p bosqichli metodologik strategiyaga tayanadi. Tadqiqotning metodologik asosi tibbiy-biologik determinizm, ijtimoiy konstruktivizm va statistik prognozlash tamoyillari integratsiyasidan iborat. Tadqiqotda reproduktiv salomatlikka nafaqat tibbiy fenomen, balki murakkab ijtimoiy-biologik tizim sifatida yondashildi. Bunda tizimli tahlil metodi orqali reproduktiv tizimning ichki gomeostazi va tashqi muhit (ekologiya, turmush tarzi, ijtimoiy stress) o'rtasidagi funksional bog'liqliklar o'rganildi. Ayniqsa, gipotalamo-gipofizar-tuxumdon tizimidagi gormonal zanjirning buzilish mexanizmlarini tahlil qilishda biologik kiberntika usullari qo'llanildi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ijtimoiy islohotlar doirasidagi konseptual fikrlari va farmonlari kontent-analiz (mazmun tahlili) usuli orqali tadqiq etildi.

Shuningdek, milliy qonunchilik bazasining xalqaro JSST (Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti) standartlariga muvofiqligi qiyosiy-huquqiy metod yordamida tahlil qilindi. Bu usul davlat siyosatining nafaqat deklarativ xarakterini, balki uning institutsional samaradorligini baholash imkonini berdi.

Tadqiqotda zamonaviy diagnostika usullari, xususan, molekulyar-genetik tahlillar va skrining tekshiruvlari natijalari umumlashtirildi. Bepushtlikning patogenezini o'rganishda yordamchi reproduktiv texnologiyalar (EKO) samaradorligini baholash uchun klinik-eksperimental ma'lumotlar qiyoslandi. Reproductiv huquqlar va bioetika masalalari (surrogat onalik, genetik tahrirlash kabi zamonaviy muammolar) falsafiy-axloqiy tahlil metodidan foydalangan holda o'rganildi. Sohaga oid yetakchi olimlar va amaliyotchi shifokorlarning fikrlari Delfi metodi (ekspert so'rovi) asosida jamlanib, yakuniy xulosalar chiqarildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Reproduktiv salomatlik muammosi zamonaviy ilm-fanda multidistsiplinar xarakterga ega bo'lib, u tibbiyot, sotsiologiya, demografiya va huquqshunoslik fanlari kesishmasida o'rganilmoqda. Ushbu sohadagi ilmiy izlanishlar evolyutsiyasi shuni ko'rsatadiki, dastlab faqat biologik funksiya sifatida qaralgan ko'payish tizimi bugungi kunda millatning demografik xavfsizligi va strategik salohiyatini belgilovchi asosiy omilga aylandi. Xalqaro miqyosda olib borilgan tadqiqotlar orasida Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) va BMTning Aholishunoslik jamg'armasi (UNFPA) tomonidan e'lon qilingan fundamental hisobotlar mavzuning konseptual asosini tashkil etadi.

Xususan, R. Glasier va A. Gulmezoglu (2021) kabi xalqaro ekspertlar o'z ishlarida reproduktiv salomatlikni "inson huquqlari" va "ijtimoiy adolat" kontekstida tahlil qilib, xavfsiz onalik va kontraseptiv vositalardan foydalanish imkoniyati global barqaror rivojlanishning ajralmas qismi ekanligini ilmiy asoslab berganlar. Ularning qarashlariga ko'ra, ayollar salomatligiga yo'naltirilgan investitsiya jamiyatning umumiy iqtisodiy o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Milliy ilm-fanimizda reproduktiv salomatlik masalalari milliy genofondni asrash va "Sog'lom ona – sog'lom bola" g'oyasi atrofida shakllangan. Akademik D.A. Asadov va professor N.M. Mahmudovalarning ilmiy maktablari tomonidan O'zbekiston sharoitida onalik va bolalikni muhofaza qilishning hududiy-tibbiy modellari ishlab chiqilgan.

Ushbu olimlar o'z tadqiqotlarida Markaziy Osiyo mintaqasiga xos bo'lgan demografik xususiyatlar, jumladan, ko'p farzandlilik, erta nikohlarning genetik oqibatlar va tug'ruqlar orasidagi intervalning (intergenetik interval) ona organizmi tiklanishidagi ahamiyatini statistik ma'lumotlar yordamida isbotlab berishgan. Ushbu maqolaning o'ziga xos ilmiy yo'nalishi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy islohotlar strategiyasi bilan uzviy bog'liqdir. Davlatimiz rahbarining nutqlarida bayon etilgan "Inson qadri va uning salomatligi hamma narsadan ustun" tamoyili reproduktiv huquqlarni ta'minlashning yangi ijtimoiy paradigmasini yaratdi. Prezident asarlarida oila instituti mustahkamligi va sog'lom avlod tarbiyasi masalasi nafaqat tibbiy, balki milliy g'oya darajasidagi strategik vazifa sifatida talqin etiladi.

Bu esa sohadagi adabiyotlar tahlilini yangi — siyosiy-ijtimoiy rakursda o'rganishni taqozo etmoqda. So'nggi yillardagi andrologik adabiyotlarda (masalan, E. Nieschlag va H.M. Behre tadqiqotlari) reproduktiv salomatlik faqat ayollar muammosi degan stereotipdan voz kechish tendensiyasi kuzatilmoqda. Zamonaviy andrologiya fani bepushtlik holatlarining deyarli yarmi erkaklar salomatligi bilan bog'liqligini ko'rsatmoqda.

Mahalliy olimlardan androlog-shifokorlarning izlanishlari erkaklar o'rtasida tibbiy madaniyatni yuksaltirish va profilaktik ko'riklarni tizimli yo'lga qo'yish zarurligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, S.I. Ismoilova va boshqa ekolog-shifokorlarning ishlarida atrof-muhitning, xususan, pestitsidlar va og'ir metallarning reproduktiv funksiyaga toksik ta'siri keng yoritilgan. Orolbo'yi mintaqasida o'tkazilgan tadqiqotlar ekologik stress sharoitida homiladorlik patologiyalarining o'sish dinamikasini ko'rsatib, adaptiv tibbiyot usullarini qo'llash zarurligini ochib beradi. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, reproduktiv salomatlik bo'yicha ulkan nazariy va klinik baza to'plangan. Biroq, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va genetik muhandislik yutuqlarini milliy reproduktiv monitoring tizimiga integratsiya qilish masalalari hali ham dolzarb ilmiy muammo bo'lib qolmoqda. Ushbu maqola an'anaviy tibbiy yondashuvlar va zamonaviy davlat strategiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni aynan shu jihatdan tahlil qilishga qaratilgan.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Olib borilgan ko'p qirrali tadqiqotlar va mamlakatimizdagi demografik ko'rsatkichlarning dinamik tahlili shuni ko'rsatadiki, reproduktiv salomatlikni muhofaza qilish tizimi bugungi kunda sifat jihatidan yangi — strategik darajaga ko'tarildi. Tadqiqot natijalari va ularning ilmiy muhokamasi bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan to'rtta asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi. Onalar va bolalar salomatligi ko'rsatkichlarida barqaror ijobiy tendensiya kuzatilmoqda. Statistik ma'lumotlarning retrospektiv tahlili shuni ko'rsatdiki, so'nggi besh yillikda chaqaloqlar o'limi koeffitsiyenti sezilarli darajada kamaydi.

Ushbu natijani muhokama qilar ekanmiz, shuni alohida ta'kidlash lozimki, bu muvaffaqiyat zamonaviy perinatal markazlarning tashkil etilishi va "xavfsiz onalik" tamoyillarining amaliyotga keng joriy etilishi mahsulidir. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan onalikni muhofaza qilish tizimini raqamlashtirish tashabbusi, homilador ayollarni erta skriningdan o'tkazish qamrovini oshirishga imkon berdi. Bu esa, o'z navbatida, tug'ma nuqsonli bolalar tug'ilishining oldini olish va erta tashxis qo'yish samaradorligini ilmiy jihatdan isbotlaydi. Bepushtlik muammosini davolashda yordamchi reproduktiv texnologiyalarning (EKO) ijtimoiy va tibbiy samaradorligi tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mamlakatimizda bepushtlikning sabablari tarkibida erkaklar faktori (male infertility) ulushi ortib bormoqda, bu esa umumiy holatlarning qariyb 40-45 foizini tashkil etadi. Ushbu ma'lumotlarning muhokamasi shuni ko'rsatadiki, jamiyatda uzoq vaqt davomida mavjud bo'lgan "bepushtlik faqat ayollar bilan bog'liq" degan stereotip ilmiy asosga ega emas. Davlat rahbari tomonidan erkaklar salomatligini muhofaza qilishga qaratilgan andrologik xizmatlarni rivojlantirish bo'yicha qo'yilgan vazifalar bugungi kunda oilalar mustahkamligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lmoqda.

EKO texnologiyalarining ommalashishi esa, demografik o'sishni sifatli ta'minlashning innovatsion drayveri sifatida baholanmoqda. Ekologik determinizm va reproduktiv gomeostaz o'rtasidagi bog'liqlik tahlili kutilmagan natijalarni berdi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ekologik noqulay hududlarda, xususan Orolbo'yi mintaqasida istiqomat qiluvchi ayollarning reproduktiv tizimi tashqi toksik omillarga o'ta ta'sirchandir. Muhokama jarayonida aniqlandiki, hududiy ifloslanish darajasi va homila tushishi hamda endokrin tizim buzilishlari o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri korrelyatsion bog'liqlik mavjud. Bu holat reproduktiv salomatlikni saqlashda faqat ginekologik davolash bilan cheklanib qolmay, balki ekologik-profilaktik va nutrisilogik choralarni (mikroelementlar va vitaminlar bilan boyitish) kompleks qo'llash zarurligini tasdiqlaydi.

Prezidentning Orolbo‘yi mintaqasini “ekologik innovatsiyalar hududi” deb e‘lon qilishi, bu yerda yashovchi aholining genofondini asrashda fundamental huquqiy va tibbiy baza bo‘lib xizmat qiladi. Yoshlarning reproduktiv madaniyati va nikohdan oldingi tibbiy ko‘riklarning samaradorligi o‘rganildi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, qarindoshlar o‘rtasidagi nikoh va erta tug‘ruqlar hamon genetik xavfning asosiy manbalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Ushbu natijalarning chuqur muhokamasi shuni anglatadiki, muammoning yechimi faqat tibbiy taqiqlarda emas, balki aholining, ayniqsa yoshlarning tibbiy-huquqiy savodxonligini oshirishdadir. Prezidentimiz ta’kidlaganidek, yoshlarni hayotga va oilaga tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish — millatning intellektual va jismoniy salohiyatini saqlab qolishning yagona yo‘lidir.

Tadqiqot doirasida o‘tkazilgan so‘rovnoma yoshlarning reproduktiv savodxonligi va ularning kelajakdagi sog‘lom farzand ko‘rish imkoniyatlari o‘rtasida uzviy mantiqiy bog‘liqlik borligini tasdiqladi. Natijalar va ularning tahlili shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda reproduktiv salomatlikni muhofaza qilish sohasida shunchaki davolash emas, balki “bashorat qiluvchi va oldini oluvchi” (Predictive and preventive medicine) tibbiyot modeliga o‘tilmoqda. Bu modelning muvaffaqiyati esa davlatning kuchli ijtimoiy siyosati, zamonaviy texnologiyalar va har bir fuqaroning o‘z salomatligi uchun mas’uliyatini anglashi bilan belgilanadi.

XULOSA

Xuosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot doirasida olib borilgan tizimli tahlillar va ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, reproduktiv salomatlik bugungi kunda shunchaki tibbiy tushuncha doirasidan chiqib, millatning demografik xavfsizligi, ijtimoiy barqarorligi va intellektual salohiyatini belgilovchi strategik resursga aylandi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, reproduktiv salomatlik ko‘p omilli tizim bo‘lib, uning holati nafaqat tibbiy xizmat sifatiga, balki ekologik muhit barqarorligi, aholining nutrisiologik madaniyati va psixofiziologik xotirjamligiga uzviy bog‘liqdir. Ayniqsa, ekologik noqulay hududlarda reproduktiv monitoringni kuchaytirish va selektiv profilaktika choralarini qo‘llash naqadar muhimligi ilmiy asoslandi.

Kelajak avlod salomatligi bugungi yoshlarning reproduktiv madaniyatiga bog‘liqligini inobatga olgan holda, erta nikoh va qarindoshlar o‘rtasidagi bog‘liqlik kabi ijtimoiy muammolarning oldini olish jamiyatning ustuvor vazifasidir. Sohoni yanada takomillashtirish maqsadida bir qator amaliy tavsiyalarni ilgari surish o‘rinlidir. Ekologik noqulay mintaqalarda esa ayollar va o‘smirlar uchun maxsus mikroelementlar bilan boyitilgan profilaktik yordam tizimini kuchaytirish zarur. Ta’lim tizimida “Reproduktiv madaniyat va oila genetikasi” fanini zamonaviy metodlar asosida o‘qitish yoshlarning tibbiy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

Sog‘lom va barkamol avlodni dunyoga keltirish — bu nafaqat tibbiyot xodimlarining vazifasi, balki butun jamiyatning umummilliy maqsadidir. Davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek, faqat sog‘lom ona va sog‘lom bola baxtli kelajakni qurishga qodir. Reprodukativ salomatlikni saqlash yo‘lida amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar O‘zbekistonning demografik barqarorligini va millat genofondining sof holda kelajak avlodlarga yetib borishini ta’minlovchi eng muhim poydevordir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Inson qadri va xalq manfaati yo‘lida amalga oshirilayotgan islohotlar — sog‘lom turmush tarzi asosi”. – Toshkent, 2022.

3. Asadov D.A., Mahmudova N.M. "Onalik va bolalikni muhofaza qilishning tibbiy-ijtimoiy asoslari". – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2018.
4. Bobojonova G.S. "Reproduktiv ginekologiya va perinatal yordamning dolzarb masalalari". O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2020.
5. Ismoilova S.I. "Ekologik omillarning ayollar reproduktiv tizimiga ta'siri va profilaktik choralar". Ilmiy maqola // O'zbekiston tibbiyot jurnali. – 2021. – №4.
6. World Health Organization (WHO). "Sexual and reproductive health: National strategic plan 2020-2025". – Geneva: WHO Press, 2020.
7. Glaser R., Gulmezoglu A. "Reproductive Health and Human Rights". International Journal of Gynecology & Obstetrics. – 2021. – Vol. 152.
8. Nieschlag E., Behre H.M. "Andrology: Male Reproductive Health and Dysfunction". – Springer Science & Business Media, 2019.